

Les costures del Règim: Jordi Carbonell a la Universitat Autònoma de Barcelona

Tant si l'interlocutor era universitari com si no, he experimentat que quan hom sent un enunciat com el de «Jordi Carbonell i la UAB», el cap se li'n va d'esma cap a «l'expulsió de Jordi Carbonell de la UAB». No és un episodi negligible, i prou en parlaré, però és paradoxal que, en demanar-se hom com va ser i què va fer a la UAB Jordi Carbonell, la curiositat posi el focus en com en va plegar.¹

A mi, en canvi, m'encurioseixen respostes a preguntes com ara: Com és que hi va entrar —és a dir, qui li ho va proposar i en quins termes, i com és que va acceptar de participar en una aventura «reformista»? Quines expectatives i quins neguits tenia? Com va viure l'experiència, en termes personals i professionals? Quina relació va mantenir amb els estudiants i amb els col·legues?

Una cosa sí que sabem. No afecta solament Jordi Carbonell, sinó també els seus col·legues més directes. Des de 1968 fins ben entrat el règim autònic, els estudiants que arribaran a la UAB per cursar estudis de filologia catalana —o de lletres o de química— tindran en general un nul o precari coneixement de la llengua literària, la qual cosa es reflectirà en exercicis, exàmens i resultats objectius no sempre brillants. Vet ací la paradoxa: els professors de llengua i literatura catalanes hi havien de desenvolupar uns estudis de nivell universitari i alhora havien de suplir la docència de nivell no universitari que en una situació de normalitat haurien rebut els estudiants que hi accedien, però de la qual estaven mancats per causa de la política seguida per un règim dictatorial que havia esborrat el català de l'escola i de la vida pública.

1. El meu agraïment a Anna Gudayol i Ginés Puente, de la Secció de Manuscrits de la Biblioteca Nacional de Catalunya, i al personal de la sala de Reserva, que em van facilitar l'accés al fons Jordi Carbonell en curs de catalogació. També em cal agrair l'atenció de l'equip de l'Arxiu General i Registre de la Universitat Autònoma de Barcelona.

Aquesta situació aviat va fer emergir una *quaestio disputanda* —més moral i pedagògica que filosòfica—: calia adoptar un nivell d'exigència similar al d'altres ensenyaments universitaris? Els professors de llengua catalana hi foren particularment sensibles. Eren conscients que calia anar amb compte de no provocar un rebuig, que —celebraven— els joves estudiants no havien manifestat pas. No havien posat pas en qüestió la necessitat de l'ensenyament i l'aprenentatge de la llengua catalana. Això, en uns moments en què protestaven per tot, qüestionaven l'autoritat i a la UAB feien i desfeien magisteris, era particularment positiu. La consigna fou administrar les qualificacions amb seny i raonable benvolença.

Carbonell feia cursos de «Llengua catalana I» i «Llengua catalana II». En el primer ensenyava una mena de beceroles gramaticals avançades —podia demanar en un exercici l'anàlisi d'un enunciat en fonemes, síl·labes, morfemes, l'anàlisi morfològica i les categories gramaticals, l'anàlisi sintàctica i un comentari dels problemes gràfics—; el segon l'orientava cap a l'evolució i la història de la llengua i podia fer desenvolupar temes com «El baix llatí del nord-est de la Tarraconense i l'origen del català» o «Els fonemes palatals en català i els problemes de llur representació gràfica durant l'edat mitjana». Carbonell adaptava, doncs, la consigna al seu estil i a la seva ètica: que la benvolença no ens faci alleujadors.

Pel que fa a la relació amb els col·legues, valgui el testimoni de Josep Roca-Pons, professor a la Universitat d'Indiana, Bloomington, als EUA. Li escriu: «Ha estat un plaer per a mi, un gran plaer, el fet de tenir-te com a company a la Universitat. M'hauria agradat molt de poder col·laborar amb tu a la Secció Catalana de l'Autònoma». Carbonell i Roca-Pons, que va fer una estada sabàtica a la UAB, havien fet un curs conjunt el 1970-1971. Llavors Roca-Pons poc devia imaginar que la trajectòria del seu col·lega acabaria, com la seva, a l'exili acadèmic per motius diferents.

Arribem ara a l'episodi malauradament més significat i divulgat de la trajectòria de Jordi Carbonell a la UAB: la seva prematura i forçada terminació.

La UAB, en la seva naixença (creació per Decreto-ley de la Jefatura del Estado de 7 de juny de 1968), era un experiment fet a les costures del Règim i la seva singularitat va durar tant com aquell ho permetia. El «cas Jordi Carbonell» es va convertir en la prova del cotó. A la fi, les costures es van esbotzar i es va tornar a mostrar la nuesa del Règim envernissat de reformista: per causa d'un professor de posat inofensiu i de tremp granític quant a la lleialtat lingüística i nacional.

El cert és que totes les notes biogràfiques sobre Jordi Carbonell, de la GEC a la del mateix IEC, passant per Viquipèdia, al·ludeixen a la seva expulsió de la UAB l'any 1972. Però l'enunciat respon equívocament a la realitat o no en recull els matisos. Ben entès, en aquest parlament i en aquest escrit, jo em dec a Jordi Carbonell, no pas a la UAB, de la qual he estat empleat durant una llarga vida laboral

i ja hem passat comptes. Ara bé, cal ser fidel als fets, encara que les interpretacions siguin lliures.

Arran de la mort d'en Jordi i de les moltes notes i articles apareguts a la premsa, en els quals es reiterava la informació de l'expulsió de la UAB —si no *per la UAB*—, aquesta, després d'aplegar els bocins de veritat que van poder aportar de la seva memòria personal alguns vells col·legues de Carbonell a la UAB, va fer pública una primera nota de premsa. En aquesta, emesa el 29 d'agost de 2016, s'hi llegia:

Malgrat tot, per voluntat manifesta d'altres esferes del govern franquista de l'època, li va ser prohibit treballar a la universitat a causa de les seves activitats i conviccions cíviques i polítiques. La UAB no va poder renovar-li el contracte; tanmateix, la Universitat no el va expulsar mai del seu cos docent i va fer tot el possible perquè la seva activitat docent no es veiés sobtadament truncada.

La subtilesa d'aquesta redacció podria fer pensar a algú que hi vaig intervenir. Doncs, sí. Personalment, jo no creia que la UAB hagués de corregir informacions equívocues d'un fet del qual no va ser actora ni inductora —per bé que sí «executora necessària». S'hi dona l'origen —altres esferes, posem-hi la Vicepresidència del Govern, és a dir, l'almirall Carrero Blanco, al cel sigui—, la interdicció —o «cese»—, el motiu —les conviccions i la conducta coherent d'en Jordi—, el capteniment de la UAB: evitar una interrupció sobtada i procurar per la continuïtat de l'activitat docent de Carbonell —no calia entrar en l'estratagema ni en els noms de persones que la feren possible, però que ja no ho podien corroborar ni desmentir.

Aquest estratagema va consistir en la contractació per la UAB de dos professors el sou dels quals havia de servir perquè Jordi Carbonell continués la seva activitat a la UAB i percebés els emoluments que li pertocaven sense aparèixer, emperò, en la nòmina del claustre professoral. Jordi Castellanos i Montserrat Roig foren els professors ficticis —el primer era encara al Regne Unit, i la segona no pertanyia al món universitari. Ara sé que la ficció arribava fins al punt que Jordi Castellanos era contractat per a fer cursos de llengua catalana —cosa no impossible, però poc plausible— i Montserrat Roig ho era per a fer cursos de... lingüística! A més, el primer era contractat pel Departament de Romàniques i la segona pel Departament de Filologia, tots dos inexistents. Aneu a saber si les condicions econòmiques estipulades en el contracte eren també fictícies. Ben mirat, la UAB tenia tota ella alguna cosa de ficció.

Arran de la redacció de la nota alludida, vaig suggerir de fer una cerca a l'arxiu de la UAB a la percaça de certs documents. Fou duta a terme per Pere Ysàs o sota la seva direcció amb èxit.

Pocs dies més tard, el 2 de setembre, la UAB va treure una altra nota en què

joiósament donava compte de la troballa de dos documents rellevants: la comunicació del Ministeri que instava la dissolució del contracte («el cese») de Jordi Carbonell i una lletra de suport adreçada al rector i signada per professors de la Facultat relacionada no amb aquest «cese», sinó amb la seva anterior detenció policial el gener de 1971, la qual en part en fou causa. Aquesta vegada la redacció de la nota no és subtil, sinó que és més específica quant als fets que són a l'origen de l'ordre ministerial —«Carbonell va ser detingut el 12 de gener de 1971, per voler declarar en català davant la policia i el jutge arran de la tancada de Montserrat contra el consell de guerra de Burgos»— i quant a les actuacions de la UAB.

De fet, el mateix Jordi Carbonell ens narra l'estratagema administratiu seguit per la UAB en termes biogràfics:

durant un any, i sota la responsabilitat del degà Frederic Udina, vaig ser-hi professor universitari clandestí, cosa que em sembla que és un cas únic a l'Estat espanyol. Feia les classes a nom de Jordi Castellanos i de Montserrat Roig, que eren els oficialment contractats. A fi de mes ells cobraven i m'enviaven els diners a casa, la meitat l'un i la meitat l'altre. (*Entre l'amor i la lluita*, p. 127).

Hi posa el toc d'humor amb això del «professor clandestí». Crec que no s'hi deixa entendre cap blasme envers els llavors responsables de la universitat. Carbonell era perfectament conscient que es tractava d'una represàlia política emanada de les més altes instàncies, no precisament universitàries. I que no l'incomodaven ni Jordi Castellanos ni Montserrat Roig, sinó la situació singular en què es trobava. No cal reiterar-ho, la causa real no tenia res a veure amb l'activitat acadèmica —llevat que la seva docència fos considerada intrínsecament amenaçadora per a l'estabilitat del Règim o per a la formació de la quitxalla. De fet, el TOP o Tribunal de Orden Público havia declarat Carbonell «un peligro para la seguridad interna del Estado». I quan un és un «peligro» d'aquesta mena ho és arreu i en tot moment.

El fet era que, amb data de 30 de gener de 1971, va sortir del Ministerio de Educación y Ciencia el comunicat següent (figura 1), adreçat al rector de la UAB, Vicente Villar Palasí:

Magfco. y Excmo. Sr.

Con esta fecha, el Excmo. Sr. Ministro ha dictado la orden siguiente:

«ESTE MINISTERIO ha resuelto que Don Jorge Carbonell Ballester cese como Profesor encargado de Curso de las disciplinas de “Lengua Catalana I” y “Lengua Catalana II” en la Facultad de Filosofía y Letras de la Nueva Universidad Autónoma de Barcelona y, por tanto, en el percibo de las dos gratificaciones anuales de 48.000 pesetas que por Orden de 21 de diciembre de 1.970 le fueron concedidas.»

Lo que traslado a V. M. E. para su conocimiento y efectos.

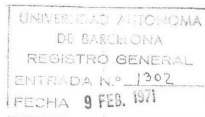
Dios guarde a V. M. E. muchos años.

Madrid, 30 de enero de 1.971

MAGFCO. Y EXCMO. SR. RECTOR DE LA NUEVA UNIVERSIDAD
AUTONOMA DE BARCELONA.-



Sección de Gestión de Personal
de Enseñanza Universitaria
Negociado Personal de Carrera



Magfco. y Excmo. Sr.:

Con esta fecha, el Excmo. Sr. Ministro ha dictado la Orden siguiente:

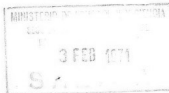
"ESTE MINISTERIO ha resuelto que Don Jorge Carbonell Ballester cese como Profesor encargado de Curso de las disciplinas de "Lengua Catalana I" y "Lengua Catalana II" en la Facultad de Filosofía y Letras de la Nueva Universidad - Autónoma de Barcelona y, por tanto, en el período de las dos gratificaciones anuales de 45.000 pesetas que por Orden de 21 de diciembre de 1.970 le fueron concedidas."

Lo que traslado a V.M.E. para su conocimiento y efectos.

Dios guarde a V.M.E. muchos años.

Madrid, 30 de enero de 1.971

EL JEFE DE LA SECCION,



MAGFCO. Y EXCMO. SR. RECTOR DE LA NUEVA UNIVERSIDAD AUTONOMA DE BARCELONA.-

FIGURA 1. Comunicat del Ministerio de Educación y Ciencia, adreçat al rector de la UAB, Vicente Villar Palasí.

S'intueix una expulsió en tota regla no solament de la UAB, sinó també de la universitat espanyola. Una represàlia política que frustrava una altra vegada la continuïtat de la carrera acadèmica d'un professor del país en una institució del país. Com s'esdevingué el 1939 per la via militar i el 1966 per via administrativa i penal.

La docència de Jordi Carbonell a la UAB no s'estroncà, doncs, el febrer de 1971 i el curs 1971-1972 hi va continuar com a «professor clandestí». Ara bé, el curs 1972-1973 una comissió de selecció i contractació de professorat el tria per a una plaça d'adjunt amb dedicació exclusiva i el llavors secretari de la UAB, Antoni Serra Ramoneda, ho certifica. Això ja sobta més: un concurs públic? Un contracte formal? Carrero Blanco encara era al Govern... Sembla que tot va acabar en un intent frustrat: la UAB va tramitar la proposta de contractació, però a Madrid va topar contra el veto del llavors encara vicepresident. Era un final anunciat: Jordi Carbonell ha d'abandonar definitivament la UAB. Era evident que la via encetada el 1969 havia estat barrada i que, malgrat que Carrero Blanco s'hagués retrobat amb els seus pares i amb els seus avis a finals de 1973 i malgrat l'esperança biològica que el dictador no trigaria a fer-ho amb els seus, Carbonell havia d'estabilitzar la seva situació.

Jordi Carbonell fou nomenat professor de la càtedra de llengua i literatura catalanes de la Facultat de Magisteri a la Universitat de Càller (Sardenya) l'1 de març de 1976, s'hi incorporà l'1 d'abril, n'esdevingué *ordinario* l'1 d'abril de 1979 i s'hi jubilà el 23 d'abril de 1989 en complir l'edat reglamentària. Hi ha indicis que el seu aterratge a Càller no va estar exempt d'obstacles i de demora: la *malizia italiana* competeix amb la *finezza*.

Tanmateix, la relació de Jordi Carbonell i la UAB no havia acabat encara. A la darrerria de 1976, el mateix any de la seva incorporació a Càller, es produeixen uns fets significatius. El 17 de setembre Pere Lluís Font, secretari de la Facultat de Lletres, li notifica que el nou rector Josep Laporte li ha demanat que, en compliment d'un acord de la Junta de Govern de la Universitat, «gestioni la seva incorporació a les tasques docents d'aquesta Facultat» i cloïa: «Esperem que ben aviat puguis estar on havies d'haver pogut estar sempre i que s'hagin acabat les discriminacions de caire ideològic».

El país s'havia tret del damunt una pesada llosa i havia entrat en una nova era i hom pensava, com va escriure el poeta, que «tot està per fer i tot és possible». Però era més cert el primer hemistiqui.

El 26 d'octubre té lloc una reunió en la qual participen el rector Laporte, els professors Joaquim Molas i José Manuel Blecuá Perdices, i Carbonell. Laporte expressa la seva voluntat que Carbonell retorni a la UAB i en vol conèixer les condicions i la disponibilitat. La situació és absolutament incerta perquè Laporte potser es veurà obligat a dimitir en pocs dies, ja que el Ministeri ha incomplet la paraula

donada sobre una qüestió que, a més, era un dels pilars de la UAB des de la seva creació —la contractació lliure del personal docent— i ha tret a concurs de trasllat totes les places vacants a la Facultat de Lletres. Carbonell, d'altra banda, no pot plantejar-se d'abandonar Càller ni per ingratitud i pel perjudici que causaria a la universitat aquell curs, ni per la manca de garanties a Bellaterra. Tanmateix, es dissenya una estratègia amb vista al seu hipotètic retorn. Aquell mateix any acadèmic 1976-1977, la UAB li cursarà una invitació a professar-hi un curs i per a l'any acadèmic següent li oferiria un contracte de professor agregat de llengua catalana, amb vista a la posterior transformació d'aquesta agregació en una càtedra, —subjecte, és clar, a l'obtenció del grau de doctor. Ningú no qüestiona la viabilitat d'aquesta darrera condició i Carbonell interpreta la proposta, imagino que no sense un escepticisme metòdic però al mateix temps amb il·lusió continguda, com el retorn al projecte original de 1969, de crear dins la Secció Catalana del departament una àrea de literatura, liderada per Molas, i una àrea de llengua, liderada per ell mateix. Al capdavall, la UAB i el Departament de Filologia Hispànica obren a Carbonell la perspectiva d'una carrera acadèmica universitària a Catalunya. Carbonell demana si, de tot això, el rector li'n pot fer una carta. Laporte hi assenteix, però fa notar que si ell no continua de rector serà paper mullat. Carbonell accepta la proposta, tanmateix, tot fent constar que no pensa deixar Càller en cap cas.

Passat un mes, el 25 de novembre, el rector Laporte escriu una carta a Carbonell, en la qual expressa que hi ha entre els seus objectius «la reincorporació de tot el professorat sancionat o apartat per motius polítics de la UAB» i també «la normalització de l'ús de la nostra llengua». I continua: «Per aquest doble motiu t'hem demanat repetidament, tant des de la Facultat de Lletres com jo mateix, la teva valuosa col·laboració. Em consta que la teva vinculació a Càller pot dificultar la teva reincorporació a la nostra Universitat. Però tot esperant que aquesta i altres dificultats administratives desapareixin [*sic*] ben aviat i ens sigui possible la teva contractació en la categoria acadèmica i el grau de dedicació que tu et mereixes, voldríem, com sé que et consta, que aquest curs mateix iniciéssim ja una col·laboració activa». Finalment, el rector, d'acord amb la Facultat de Lletres, invita Carbonell «a professar un curs sobre *Història social i política de la llengua catalana durant la primera meitat del segle xx* que, en principi, tindrà lloc del 10 al 15 del proper mes de gener de 1977».

El curs es feu o s'estrenà a l'aula magna del Rectorat i el rector Laporte assistí a la primera lliçó. L'esdeveniment tingué alguna repercussió pública. L'endemà, dimarts 11 de gener de 1977, *La Vanguardia* en donava compte, amb una nota intitulada «Reincorporación del Profesor Jordi Carbonell a la Autónoma», i el dijous 13 *El Correo Catalán* encapçalava una breu entrevista a Jordi Carbonell amb el titular «Jordi Carbonell, la amnistía de un profesor». L'entrevista, la signava un tal Màrius Querol. Carbonell hi resumia les vicissituds de l'època de la detenció, l'ex-

pulsió, l'intent de nova contractació per la UAB i el veto vicepresidencial, i també presentava la professió d'aquell curs com un acte simbòlic que prefigurava el compliment de la promesa formal de contractació pel curs acadèmic següent. Ignoro per què aquesta operació retorn no va reeixir i per quina de les dues parts —o per quina tercera— es va avortar.

Carbonell havia trobat a Sardenya la seva segona pàtria i en l'italià la seva segona llengua, i també una estabilitat professional i acadèmica que li permetia fer tot allò de què s'havia privat des de 1946. Això, sens dubte, podia comptabilitzar en l'haver, però la logística del *professore pendolare* i la intermitència de les relacions familiars devien haver-se de comptabilitzar en el deure. Objectivament, per a Carbonell el primer podia actuar de fre; el segon d'incentiu per a acceptar el retorn a Bellaterra. Per inquirir-ho esportivament: la UAB no va poder igualar la clàusula de rescissió del contracte de Càller?

La relació de Jordi Carbonell amb la UAB es va reprendre en la inauguració del curs 1994-1995, en què va oferir la lliçó magistral sobre «La llengua catalana a Sardenya». El conferenciant arrencà aquesta lliçó amb unes paraules d'agraïment i de record:

Agraeixo, i molt, l'honor acadèmic que he rebut, i sento una profunda i cordial satisfacció de fer la lliçó inaugural del curs acadèmic 1994-1995 a la Universitat Autònoma de Barcelona, on vaig començar, fa exactament vint-i-cinc anys, la meva carrera universitària, juntament amb la meua muller, Hortènsia Curell, que hi ha ensenyat durant nou cursos. Guardo un especial record sentimental dels professors i dels alumnes d'aquell temps quan jo vaig ser a l'Autònoma. La meua carrera universitària hi va quedar interrompuda, no pas per voluntat de la Universitat ni meua, sinó pel veto polític del govern espanyol d'aleshores.

Retòrica? No, més enllà de l'exordi: Carbonell era l'home del somriure a la veu i de la veu que parlava des del cor. Agraïment sincer per l'ocasió, record d'una experiència, d'unes persones, d'un temps en què semblava que les coses no havien de trigar a redreçar-se i enyorança d'allò que hauria pogut ser si, posats a la balança, el compromís amb el país, amb la llengua i amb ell mateix no hagués pesat més que l'acomodació a una autoritat forastera.

JOAN A. ARGENTER
Secció Filològica